

ABAY SHE'RLARI BADIYYATI

Ne'matova Jahonbibi

TerDPI O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi talabasi

Toshpo'latova Ma'rifat

TerDPI O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi talabasi

Aliyeva Dilshoda

TerDPI O'zbek tili va adabiyoti kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Abay ijodidagi “o‘lanlar” va “nasihatlar”ning badiiy xususiyatlari tahlil qilinadi. She‘rlarda qo‘llangan badiiy tasvir vositalari, ma‘naviy-axloqiy g‘oyalar hamda shoirning so‘zga bo‘lgan munosabati yoritiladi. Maqolada Abay ijodining tarbiyaviy, ma‘rifiy va estetik ahamiyati hamda o‘lan va nasihat janrlarining o‘ziga xos jihatlari umumiy tarzda ko‘rib chiqiladi.

В данной статье рассмотрены художественные особенности «оланов» и «наставлений» в творчестве Абая. Анализируются используемые поэтом средства художественной выразительности, нравственно-духовные идеи и его отношение к слову. В работе обобщённо освещается воспитательное, просветительское и эстетическое значение поэзии Абая, а также специфика жанров олана и наставления.

This article examines the artistic features of Abay's “olans” and “advice poems.” It analyzes the poet's use of imagery, moral and spiritual ideas, and his attitude toward the value of the word. The study provides a general overview of the educational, enlightening, and aesthetic significance of Abay's poetry, highlighting the distinctive characteristics of the olan and advice genres.

Kalit so'zlar: Abay ijodi, o‘lanlar, nasihatlar, badiiy tasvir vositalari, ma‘rifiy g‘oyalar, axloqiy qarashlar, so‘z qadri, poetik uslub, estetik ahamiyat,

Kirish

Abay ijodi turkiy adabiyotning ma‘naviy manbalaridan biri bo‘lib, uning “o‘lanlar” va “nasihatlar”i shoirning fikr madaniyati, so‘z qadri va ruhiy olamini yoritadi. Abay asarlari insonning ma‘naviy yetilishi, jamiyatning axloqiy holati va so‘zning pokligini anglashga chorlaydi. Shoir xalqni ma‘rifatga, o‘ylab so‘zlashga va fikrning mas‘uliyatiga da‘vat qiladi. Ushbu maqolada Abayning o‘lan va nasihat ruhidagi she‘rlari tahlil qilinib, ulardagi badiiy tasvir vositalari, ruhiy-estetik yo‘nalishlar va shoirning axloqiy qarashlari yoritiladi. Abay she‘riyatini o‘rganish uning ijodi nafaqat badiiy, balki ma‘naviy-tarbiyaviy ahamiyatga ham egaligini ko‘rsatadi.

Asosiy qism

Abay — nafaqat shoir, balki ma'rifatparvar va ziyolilar sardori. Uning ijodi va hayoti orqali biz o'qiydigan asosiy g'oya — inson nutqi va so'z qadri. Abay “o'lan”ni so'zning “poshshosi, so'z sarasi” deb ataydi, ya'ni eng kamol va eng sof so'z jihatini ko'taradi. U uchun so'z — bu oddiy vosita emas, balki qalb bilan til topishish, yurakka iliq tegish va ruhiyatga ta'sir etuvchi san'at. Shunday ekan, Abay ma'naviy olamida so'zga bo'lgan hurmat va ma'rifatparvarlik markaziy o'rin egallaydi. Uning ma'rifatparvarligi jamiyatni ongli qilishga qaratilgan. U xalqni ilmga, haqiqatni izlashga, so'zni ehtiyot bilan ishlatishga da'vat qiladi. Abayning o'z davridagi ijtimoiy vaziyati, bilimsizlik va nodonlik masalalaridan xavotirda bo'lib, she'rlari orqali odamlarga yaxshilik, bilim va axloq yo'lini ko'rsatadi. U musiqiylikni ham ijodida muhim unsur sifatida ishlatgan: qo'biz va dombra kabi xalq cholg'ulari bilan kuylangan o'lanlar she'riyatga chuqur tuyg'u va ritm keltiradi. Abay uchun fuqarolik va axloqiy mas'uliyat ham juda muhim. Uning nasihatlar she'rlari faqat shoirning ichki dunyosini emas, balki ijtimoiy tuzilmani ham e'tiborga oladi. U odamlarni faqat o'zlari uchun emas, balki jamiyat uchun ham harakat qilishga chaqiradi. Abayning “o'lan” she'rlari — uning san'atdagi eng baland nuqtalaridan biri. “O'lan” she'rida u so'zni yuksak qadrlaydi va uni “so'zning poshshosi, so'z sarasi” deb tasvirlaydi. Bu ibora orqali Abay so'zni oddiy so'zlardan ustun qo'yadi — u sof va ma'noli bo'lishi lozim, shuning uchun so'z orasidagi saralanganlik (saraslik) muhimdir. Agar so'z “saralanmasa”, ya'ni noaniq, yaroqsiz so'z bo'lsa, u shoir tilida “o'qinning bilimsiz-bechorasi”ga aylanadi. Bu erda Abay nutqning sifati va mantiqiy tuzilishini ham nazarda tutadi — so'z tushunarli va mazmunli bo'lishi kerak. Abayda “so'z boshida avval hadis, oyat bo'lur; shirasi ham ma'nosi g'oyat bo'lur” degan misralar bor. Bu erda u so'zni faqat tashqi shakl emas, balki ruhiy va ma'navi jihatdan ham yuksak bo'lishi kerakligi haqida gapiradi. So'z — bu ilohiylik va insoniylik uchrashadigan nuqta: u ilmlik, ma'no bilan boy bo'lishi kerak. Shuningdek, Abay o'z she'rlarida tinglovchi va so'z beruvchi o'rtasidagi bog'liqlikka e'tibor beradi: u “o'lan aytib, xayr tilar elni kezib” deb aytadi. Ya'ni, so'z shunchaki kuylash yoki gapirish emas, balki odamlar bilan baham ko'riladigan ta'sirli muloqotdir. Shu bilan birga, u so'z qadri yo'qolganiga achinadi: “o'lanning qadri ketdi el ichida” degan misra orqali, jamiyatda chin va ma'no bilan to'lmagan, yuvib yuborilgan, so'ni izdan chiqqan nutqqa nisbatan og'riqni bildiradi. Abay she'rlarida moddiy boylik va mehr-ehtiromga munosabat ham ko'p tilga olinadi: u mol uchun so'zni bezash va vijdonni sotish muammosini keskin tanqid qiladi. “Mol uchun ham aldaydi, ham avraydi” deya u boylar nazarida so'zni vosita sifatida ishlatishni kuchli tanqid qiladi. Bu orqali shoir axloqiy bo'linishni ko'rsatadi — so'z qadri moddiy qadriyatlar tomonidan bo'yqtirilmasligi kerak. Abayning “Nasihatlar” qismi (masalan, “öttizinci so'z” va boshqa so'zlar) — bu ijodiy etika, axloq va ma'rifat yo'li. Masalan, “öttizinci so'z”da u odamdagi

maqtanchoqlikni tanqid qiladi: u maqtanchoqlikni “or-nomussizlik, nodonlik, o‘y-xayolsizlik” bilan bog‘laydi. Bu erda Abay o‘z nasihatida har bir insonni kamtarlik, ehtiyotkorlik va ichki halollikka chaqiradi. U, shuningdek, ilm o‘rganish haqida chuqur mulohaza bildiradi: ilmni o‘rganishda faqat “bilmoq uchun bilish” emas, balki uni hayotga tatbiq qilish muhimligini ta’kidlaydi. Shuningdek, u eshitilgan ma’lumotni eslab qolish uchun turli shartlarni keltiradi — bu, albatta, shoirning ma’rifatparvar va intellektual yondashuvini ko‘rsatadi. Abay odam fe’l-atvoriga ham alohida e’tibor beradi: u aqlni, xulq-atvorni saqlashni, mo’tadil bo‘lishni va ilm bilan birga fe’lni yuksaltirishni nasihat qiladi. Bu — uning axloqiy she’riyatining muhim jihati: shoir uchun ma’rifat faqat ilm bilish emas, balki inson bo‘lish san’ati. Abayning “O‘lanlar va Nasihatlar” she’riy to‘plami — nafaqat adabiy asar, balki ijtimoiy va ma’rifiy voizlikdir. Uning she’rlari jamiyatdagi kamchiliklar, bilimga bo‘lgan ochlik, so‘zning buzilishi va ma’nosiz ishlatilishi kabi muammolarga qarshi kurashadi. Abay o‘z asarlari orqali odamlarni fikrlashga, ongli muloqotga va axloqiy yuksalishga da’vat qiladi. San’at jihatidan, uning she’rlari musiqiylik va ritmga boy: qo‘biz va dombra ilhomi bilan bastalangan she’rlari so‘z va musiqa uyg‘unligini beradi. Bu san’at va ma’rifat integratsiyasi — Abay ijodining eng qadrli jihati. Ma’naviy jihatdan, Abay nutqqa bo‘lgan chuqur hurmati va nasihat tushunchasi orqali har bir insonga o‘z so‘zini sevis, uni ehtiyotkorlik bilan ishlatish va ma’no bilan boyitishni o‘rgatadi. U so‘zni oddiy gaplashish vositasi emas, balki qalb tiliga aylantiradi. Shunday ekan, uning “o‘lanlari” va “nasihatlari” bugungi kunda ham ahamiyatli — ular yoshlar va kattalar uchun ma’rifat, axloq va ijod namunasidir.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, Abayning “o‘lanlar”i va “nasihatlar”i shoirning ma’naviy olami, fikr kengligi va so‘zga bo‘lgan teran hurmatini namoyon etadi. Uning she’riy qarashlari insonning ichki pokligi, so‘zning mas’uliyati, ma’rifat va axloqiy yetuklik kabi g‘oyalarga asoslanadi. Abay jamiyatdagi ma’naviy inqirozlarni sezib, so‘z orqali xalqni uyg‘otishga, fikrlashga, yaxshilikka chorlagan. “O‘lan”larda so‘zning yuksak qadrini ulug‘lashi, “Nasihatlar”da esa inson fe’l-atvori va ma’rifatga oid fikrlarini teran ifodalashi shoir ijodining badiiy-estetik kuchini ko‘rsatadi. Abay she’riyatini tahlil qilish uning asarlari zamonlar osha o‘z ahamiyatini yo‘qotmaganini, bugun ham axloq, ma’rifat va fikr madaniyati yo‘lida muhim ma’naviy manba bo‘lib xizmat qilishini tasdiqlaydi. Shu bois Abay merosi adabiyotimizda nafaqat badiiy, balki tarbiyaviy va ijtimoiy ahamiyatga ega boy ma’naviy xazina sifatida qadrlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abay Qunanboy. Nasihatlar. – Olmaota: Jazuwshi, 2019.
2. Abay Qunanboy. She’rlar va o‘lanlar. – Nur-Sulton: Ulttyq mura, 2020.

3. Qunanbayev A. Qarashlar va hikmatlar. – Almati: Qazaq universiteti nashriyoti, 2018.
4. Isaqov U. Abay ijodining ma'naviy-estetik asoslari. – Toshkent: Fan, 2015.
5. Qosimov B. Qozoq adabiyoti tarixi. – Almati: Mektep, 2017.
6. Rustamov A. Turkiy xalqlar adabiyotida o'lan janri. – Toshkent: Sharq, 2014.
7. kh-davron.uz — “Abay: o'lanlar va nasihatlar” maqolasi. (Saytdan olingan ilmiy-tahliliy ma'lumotlar)